AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT TURİZM AGENTLİYİ

AZƏRBAYCAN TURİZM VƏ MENECMENT UNİVERSİTETİ

BLUM TAKSONOMİYASININ TƏTBİQİNƏ DAİR

Akademik heyət üçün

TƏLİMAT

ATMU-KTŞ-T(BTTD)-01

BAKI - 2023

Mündəricat

Giriş 3
1. Blum taksonomiyasının qısa tarixi 3
2. Təlimin məqsədi və təlim nəticələri 4
3. Blum taksonomiyası haqqında ümumi məlumat 6
3.1. Faktual bilik 7
3.2. Konseptual bilik 7
3.3. Prosedur bilik 8
3.4. Metakoqnitiv bilik 8
4. İdrak prosesinin mərhələləri 9
5. Qiymətləndirmədə Blum taksonomiyasının tətbiqi 12
Əlavə 1. İdrak prosesinin mərhələləri üzrə feillər 16
İstinad edilmiş mənbələr 17

"Təsdiq edirəm"
Azərbaycan Turizm və Menecment
Universitetinin rektoru
_____ i.İ.Mədətov
28 aprel 2023-cü il

Blum Taksonomiyasının tətbiqinə dair Akademik heyət üçün TƏLİMAT

Giriş

Təhsil sistemi insan kapitalının formalaşmasına töhfə verən ən zəruri sahələrdən biridir. Lakin təhsil mütəxəssisləri və ictimaiyyət nümayəndələri son 50 ildə inkişaf etmiş və üçüncü dünya ölkələrini də əhatə edən böhranın təhsil sahəsini də toxunduğunu qeyd edir.

Bunun əsas səbəblərini aradan qaldırmaq üçün təhsil sistemini dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq zəruridir. Bələ ki, təhsil prosesinin məzmununu əsaslı şəkildə yenidən nəzərdən keçirmək, tələbəni onun mərkəzinə qoymaq və təhsilalana eşitdiklərini və ya oxuduqlarını təkrarlamaq əvəzinə, informasiyanı əldə etməyi, onunla işləməyi öyrətmək zəruridir. Tədqiqatlar onu göstərir ki, təhsilalanlar mətni əzbərləmək əvəzinə, onu öz aralarında müzakirə etdikdə və ya məzmununu bir-birinə izah etdikdə təlim prosesindən maksimum yararlana bilirlər.

Bu təlimat auditoriyaya yeni daxil olan gənc müəllimlərin pedaqoji və psixoloji ustalıqlarının artırılması məqsədilə təlim prosesinə cəlb edilənlər üçün mükəmməl material hesab edilə bilər. Eləcə də, təlim prosesinin planlaşdırılması üçün, təlim kurslarının aparılması üçün istifadə edilə bilər.

1. Blum taksonomiyasının qısa tarixi

Taksonomiya yunan sözü olub ("taxis-sifariş, nomos–qayda, qanun") təsnifat prinsiplərini, məqsəd və metodlarını öyrənir. Öyrənmə nəzəriyyəsində qarşıya qoyulmuş məqsədləri daha səmərəli şəkildə dizayn etmək və qiymətləndirmək üçün təhsil məqsədlərini təsnif etməyə ehtiyac yaranır. Bu istiqamətdə ən çox istinad edilən üsullardan biri Blum

taksonomiyasıdır. Blum taksonomiyası tədris prosesində tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün təhsilverənlər tərəfindən istifadə edilən effektiv vasitələrdən biridir. Bu termin ilk dəfə 1954-cü ildə Bejamin Blum və onun həmkarları olan Maks Enqlehart, Edvart Furst, Valter Hill və Dveid Kratholl tərəfindən "Təhsil məqsədlərinin taksonomiyası" kitabında təqdim edilmiş və "bilik, anlama, tətbiq, təhlil, sintez və qiymətləndirmə" kimi idrak bacarıqlarını özündə birləşdirməklə piramida şəklində təsvir edilmişdir.

2001-ci ildə yenidən təkmilləşdirilmiş taksonomiyada "sintez" bacarığı "yaratmaq" adı ilə dəyişdirilmiş və "qiymətləndirmə" bacarığını əvəz edərək sonuncu hesab edilmişdir. İlkin taksonomiya ilə yenilənmiş taksonomiya arasındakı fərqlərdən biri də, ilkin taksonomiyada səviyyələr isimlə ifadə edildiyi halda, sonuncuda fellə təsvir edilməsidir.

2. Təlimin məqsədi və təlim nəticələri

Təlim prosesini düzgün qurmaq və ona nəzarət etmək üçün tələbənin yiyələndiyi bilik və bacarıqları necə nümayiş etdirməli olduğuna dair nəticələri dəqiq müəyyən etmək vacibdir. Həmçinin təlimin məqsəd və nəticələrini fərqləndirmək lazımdır. Təlim məqsədlərini formalaşdırarkən müəllim təlim prosesinin məzmununun nədən ibarət olduğunu izah edir. Bunun üçün həm təlim prosesinin özünü idarə etmək, həm də onun məzmununu planlaşdırmağa, səmərəliliyini qiymətləndirməyə, düzgün təlim metodları və qiymətləndirmə üsullarını seçməyə imkan verən təlim nəticələrindən istifadə etmək zəruridir.

Fənnin öyrənilməsinin məqsədinin ifadə edilməsi müəllimin-mütəxəssisin ustalıq səviyyəsindən və fənnin tədrisinin məqsədindən asılıdır ki, bu da sillabusda öz əksini tapmalıdır.

Təlimin məqsədi aşağıdakı meyarlara cavab verir:

- müəllimin niyyəti haqqında ümumi bəyanatları əks etdirir (kursun məzmununu əhatə edir);
- zəruri bilik və bacarıqlara sahib olmaq üçün uzunmüddətli nəticəni əks etdirir;
- adətən "qiymətləndirmək", "anlamaq" və "tanış olmaq" kimi mücərrəd əmr və ifadələrdən istifadə edir;
- 3-5 cümlə ilə ifadə edilir.

Təlim nəticələri – dərs, seminar, kurs və ya proqram kimi konkret təlim fəaliyyətinin sonunda nümayiş etdiriləcək xüsusi bilik, bacarıq və ya təcrübələrin təsviridir. Düzgün tərtib edilmiş təlim nəticələri ölçülə və qiymətləndirilə bilən bilik və bacarıqların təsvirini ehtiva etməli və tələbənin məlumatı təkrar ifadə etmə qabiliyyətinə yox, onun yeni bilikləri-real kontekstdə necə tətbiq edəcəyinə fokuslanmalıdır.

Təlim nəticəsi iki hissədən ibarətdir. Onun birinci hissəsi təlim prosesində *nəyin mənimsənilməli* olduğunu göstərir, ikincisi isə tələbənin bu materialı həqiqətən uğurla mənimsədiyini nümayiş etdirmək üçün *nəyi bacarmalı* olduğunu təsvir edir. Məsələn, təlimin nəticəsini belə formalaşdırmaq olar: "tələbə tələb və təklif qanununun işləməsini izah etməyi bacarır". Bu zaman "tələb və təklif qanununun işləməsi" öyrənilən materialın təsviri, "əməliyyatı izah edə bilmək" isə təlim prosesi nəticəsində tələbənin nümayiş etdirməli olduqlarının təsviridir.

Düzgün tərtib edilmiş təlim nəticələri aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

- tələbələrin təlim prosesində fəal rolunu təşviq etməli;
- təlim prosesinin sonunda tələbələrin hansı qabiliyyətləri nümayiş etdirməli olduqlarını göstərməli;
- təlim məqsədləri ilə uzlaşmalı;
- qiymətləndirmə üsullarını təhsilin məzmunu və təlim prosesi ilə əlaqələdirməli;
- tələbələrə təlim prosesinin yekun nəticəsi barədə əvvəlcədən məlumat verilməli;
- tələbələrə əldə etdikləri bilik və bacarıqları praktikada tətbiq üsullarını izah etməli;
- təlim prosesinin uğurunu yoxlamaq üçün ölçülə və yoxlanıla bilən olmalı;
- 5-10 bəndlə əhatə olunmalıdır.

Təlim prosesinin sonunda mövcud biliklərdən yeni bilikləri formalaşdırmaq məqsədilə effektiv və konkret təlim məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

1. Konkret məna daşıyan və nəticəsi ölçülə bilən hərəkəti göstərən fellərdən istifadə etmək;

<u>Yanlış variant:</u> *Dərsi uğurla mənimsəyən tələbə tələb və təklif qanununun mənasını başa düşür.* Burada *"başa düşmək"* feli kifayət qədər konkret olmadığı üçün tələb və təklif qanununun mənimsənilməsinin qiymətləndirilməsini qeyri-mümkün edir.

Doğru variant: Dərsi uğurla mənimsəyən tələbə tələb və təklif qanununun bazar qiymətinin formalaşmasına təsirini təsvir edir. Burada *"başa düşür"* feli *"təsvir edir"* feli ilə əvəz edilir, çünki bu təsvirin dəqiq nəticəsini göstərən məna daşıyır.

2. Tələbə tərəfindən fənnin mənimsənilməsinin qiymətləndirilməsi üçün kifayət qədər konkret meyarlar tərtib etmək.

Təlim nəticələri fənnin mənimsənilməsinin müxtəlif səviyyələrini əks etdirir. Düzgün ifadə edilmiş təlim nəticələri əsasında qurulmuş tədris prosesi tələbəni olaraq öyrənilən fənnin bütün məzmunu ilə tanış edir, tədricən onun daha mürəkkəb tərəflərinə keçid etməyə imkan yaradır.

Təlim nəticələrinin effektivliyinin yoxlanılması üçün müəllim Cədvəl 1-də qeyd olunmuş sualları cavablandırmaqla özünü yoxlaya bilər.

Cədvəl 1. Təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi siyahısı

Suallar	*Bəli*	*Xeyr*
Təlim nəticələri fənnin məqsədlərinə uyğundurmu?		
Təlim nəticələri aşağıdakılara cavab verirmi? - ətraflı və konkretdir - ölçüləbilən və ya müəyyənləşdirilə bilən dir - nəticəyönümlüdür		
Təlim nəticələrinin hər birinə nail olmasının qiymətləndirilməsi üçün tapşırıq müəyyənləşdirilibmi?		
Təlim nəticələri ixtisasın və ya fənnin məzmununu təkmilləşdirmək üçün istifadə edilə bilərmi?		

3. Blum taksonomiyası haqqında ümumi məlumat

Təlim nəticələrinin düzgün formalaşdırılmasında ən çox istifadə olunan alət Blum taksonomiyasıdır. Blum taksonomiyası altı prosesdən ibarət iyerarxik strukturdur ki, burada hər sonrakı səviyyə informasiyanı daha dərin mənimsəməyə imkan verir. Bu taksonomiyas-həm bütövlükdə ixtisas üzrə, həm də ayrı-ayrı fənlər və mövzular üzrə təlim nəticələrini formalaşdırmaq üçün istifadə edilə bilər.

Blum taksonomiyası *üç öyrənmə sahəsini* əhatə edir:

- koqnitiv öyrənmə (idraki və ya əqli bacarıqlar)
- affektiv öyrənmə (hiss və emosional münasibətlər)
- psixomotor öyrənmə (fiziki və ya praktiki bacarıqlar).

Biliyin özü məzmununun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq *dörd formaya* bölünür:

- faktual biliklər
- konseptual biliklər
- prosedur biliklər
- metakoqnitiv biliklər.

3.1. Faktual bilik

Tələbənin fənn ilə tanış olduqdan sonra və ya ona aid məsələləri həll edərkən nümayiş etdirməli olduğu əsas elementlər haqqında bilikdir.

Faktual biliklər iki yarımtipdən ibarətdir:

- terminoloji biliklər
- konkret ünsürlər və detallar haqqında biliklər.

a) terminoloji bilik – konkret şifahi, qeyri-verbal əlamətlər və ya simvollar (sözlər, rəqəmlər, təsvirlər) haqqında bilikdir. Bu bilik tələbənin öyrənilən mövzunun məzmununu qavramasına, həmçinin öz biliyini ifadə etməsinə vasitəçilik edir. Bunlara misal olaraq *əlifba, xəritəçəkmədə istifadə olunan simvollar, transkripsiyada istifadəolunan işarələr, elmi terminologiya və s.* haqqında bilikləri göstərmək olar.

b) hadisələr, yerlər, insanlar, məlumat mənbələri haqqında biliklər isə *konkret detallar və elementlər haqqında biliklərə* aiddir. Bunun əsasında proseslər və hadisələr haqqında bilikləri dəqiqləşdirmək və təfərrüatlandırmaq, baş verənlərin mənzərəsini aydınlaşdırmaq mümkün olur. Bunlara *müəyyən bir ölkədə istehsal olunan və ixrac edilən əsas mallar, xəbərlərdə qeyd olunan ən əhəmiyyətli yerlər, adlar və hadisələr* haqqında biliklər nümunə çəkilə bilər.

3.2. Konseptual bilik

Konseptual bilik daha mürəkkəb konstruksiyaların tərkib hissələrindəki əsas elementlər arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Konseptual biliklərə aşağıdakılar daxildir:

a) *kateqoriyalar və təsnifatlar haqqında bilik* – əsas elementlər arasında əlaqələr barədə elmdə mövcud olan və qəbul olunmuş təsəvvürlər haqqında bilikdir. Məsələn, *nitq hissələri, yerin geoloji inkişaf dövrləri* haqqında biliklər və s.

b) *prinsiplər və ümumiləşdirici müddəalar haqqında bilik* – müəyyən kateqoriya və təsnifatları özündə cəmləşdirən qanunauyğunluqlar və prinsiplər haqqında biliklərdir. Onların vasitəsilə müəyyən proses, fakt və ya hadisələrin ümumiləşdirici xüsusiyyətləri təsvir olunur. Məsələn, *hüququn fundamental prinsipləri* və ya *fizikanın əsas qanunları* haqqında biliklər buraya daxildir.

c) *nəzəriyyələr, modellər və strukturlar haqqında biliklər* – bu, elmin hər hansı bir qrup hadisə ilə bağlı təsvirini və ya proqnozunu verdiyi müxtəlif paradiqma və konsepsiyalar haqqında bilikdir. *Tektonik plitələrin hərəkəti nəzəriyyəsi, hakimiyyətlərin bölünmə və ya nəzarət, tarazlıq sistemi nəzəriyyəsini* bunlara misal olaraq göstərmək olar.

3.3. Prosedur bilik

Prosedur bilik tədqiqat metodları eləcə də, müxtəlif bacarıqlardan, alqoritmlərdən, texnika və metodlardan istifadə meyarları haqqında biliklərdən ibarətdir. Əgər faktual bilik və konseptual bilik birlikdə "nə?" sualına cavab verirsə, prosedur bilik "necə?" sualına cavab verir. Buraya daxildir:

a) xüsusi bacarıq və alqoritmlər haqqında biliklər müəyyən bir problemi həll etmək üçün həyata keçirilən konkret hərəkətlər toplusunun yerinə yetirilməsi ardıcıllığını əks etdirir. Məsələn, *kvadrat tənliklərin həlli qaydalarını və ya fellərin birləşmə qaydaları* haqqında biliklər.

b) spesifik texnika və metodlar haqqında bilik elmi metodlar və tədqiqat üsulları haqqında bilikləri əhatə edir. Sabit nəticə ilə bitən xüsusi bacarıq və alqoritmlərdən fərqli olaraq, bəzi prosedurlar əvvəlcədən müəyyən edilmiş tək bir cavab və ya həll yolu ilə nəticələnmədikdə onlar, bu bilik növünə aid edilir. Məsələn, *ictimai elmlərdə tədqiqat metodları və ya ədəbi tənqidin müxtəlif üsulları* haqqında biliklər bu növə aiddir.

c) müvafiq prosedurların istifadəsini tənzimləyən meyarlar haqqında biliklər - müəyyən bir vəziyyətdə dəqiq bir metodun, alqoritmin və ya prosedurun seçilməsinə kömək edən şərtlərin təsviri haqqında olan biliklərdir. Məsələn, *cəbri tənliklərin həlli yollarını müəyyən edən meyarlar* haqqında biliklər buraya daxildir.

3.4. Metakoqnitiv bilik

Bütövlükdə idrak prosesi, eləcə də idrak subyekti haqqında bilikdir. Metakoqnitiv biliklərə aşağıdakılar daxildir:

a) strateji biliklər – öyrənmə, əsaslandırma və problemin həlli üçün əsas strategiyalar haqqında biliklərdir. Bu strategiyalar tələbələrin öyrəndiklərini necə yadda saxlayacaqlarını, məlumat mənbələrindən necə istifadə edə, həmçinin auditoriyada və ya müstəqil öyrəndiklərini necə tətbiq edə biləcəklərini izah edir. Bu biliklər sayəsində tələbələr idrak prosesini müstəqil şəkildə planlaşdıra, bilik səviyyələrini qiymətləndirə, həmçinin başa düşülməsi çətin olan mövqeləri təkrarlamaq və möhkəmləndirməklə onu tənzimləyə bilərlər. Buraya həm də idrak problemlərinin həlli yolları haqqında biliklər - yəni, deduksiya və induksiya kimi ümumi elmi metodlar, arqumentasiya qaydaları və s. haqqında biliklər aiddir. Nümunə kimi *müxtəlif yadda saxlama üsulları, diaqramın qurulması, özünüyoxlama və s. kimi təşkilati və idrak strategiyaları* misal çəkilə bilər.

b) kontekst əsaslı və şərti biliklər daxil olmaqla müxtəlif idrak məsələləri. Bu, müəyyən düşünmə üsullarının hansı şəraitdə tətbiq oluna biləcəyi, hansı kontekstdə düzgün, yaxud yanlış başa düşülə biləcəyi və s. haqqında biliklərdir. Belə ki, buraya müəyyən strategiyaların tətbiqinə təsir edən mədəni, sosial normalar haqqında biliklər aid edilə bilər.

c) *özünüdərketmə* – tələbələrin həm öz biliklərinin həcmini, həm də keçməli olduqları müxtəlif qiymətləndirmə metodlarının, onların səviyyəsinin nə dərəcədə uyğun əks etdirməsi haqqında təsəvvürdür. Bu bilik növünə aşağıdakılar daxildir: insanın özünün nəyi başa düşməsi və nəyi başa düşməməsi haqqında bilik, müəyyən bir işi yerinə yetirmə prosesində onun şəxsi marağının nə olması haqqında bilik və s.

4. İdrak prosesinin mərhələləri

Bluma görə idrak prosesi altı səviyyədən ibarətdir. Bunlar yadda saxlama, anlama, tətbiqetmə, təhlil, qiymətləndirmə və yaratmadır. Hər bir səviyyənin izahı və tapşırıq misalları bu fəsilin davamında öz əksini tapmışdır.

Yadda saxlama

Blum taksonomiyasında ən birinci səviyyə alınan məlumatın yaddaşda saxlanması, qalan beşi isə onun yaradıcı tətbiqi ilə bağlıdır. Tələbədən öyrəndiyi materialı təkrarlamasını, yəni əvvəllər aldığı məlumatı sadəcə olaraq yada salmasını istəsək, bu halda onun yadda saxlama kimi idraki qabiliyyətinə müraciət edilir. Bu zaman təhsilalan doğru seçim etmə/müəyyənləşdirmə və reproduksiya bacarıqlarından istifadə edə bilər.

a) *müəyyənləşdirmə* - alınan məlumatın əvvəllər məlum olan biliklərlə müqayisəsidir. Artıq sahib olduğunuz məlumatın müəyyənləşdirilməsi və yenidən ifadə edilməsini əhatə edir. Əvvəllər mənimsənilmiş məlumatın yeni məlumatlarla uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün uzunmüddətli yaddaşdan informasiyanın üzə çıxarılmasına xidmət edir.

Tapşırıq nümunəsi: iki siyahıda təqdim olunmuş termin və tərifi arasında uyğunluğun müəyyənləşdirilməsi; təqdim edilmiş məlumatın yanlış və ya doğru olduğunun müəyyənləşdirilməsi və ya bir neçə variantdan ən uyğun olanının seçilməsi.

b) *təkrar olunma - bu, verilən suala cavab tapmaq üçün uzunmüddətli yaddaşdan* məlumatın üzə çıxarılmasıdır.

Tapşırıq nümunəsi: açıq suala cavab vermək məqsədilə tərif vermək, riyazi əməliyyatı yerinə yetirmək, bəzi hadisələr və ya şəxslərlə əlaqəli detalların müəyyənləşdirilməsi.

Anlama

Yeni məlumatla əvvəlki öyrənmə prosesində əldə edilmiş biliklər arasında əlaqə yaratmaq bacarığıdır. Anlama aşağıdakı formaları əhatə edir:

a) şərh etmə – məlumatın bir ifadə formasından digər ifadə formasına çevrilməsidir; məsələn, ədədi formada izah olunan materialın öz sözlərinizlə ifadə etmək və əksinə. Tapşırıqlar *həm açıq, həm də qapalı suallar* formasında hazırlana bilər.

b) təsvir etmə – müəyyən əlamətlər əsasında konkret fakt və ya hadisələrin daha ümumi kateqoriyaya aid olan nümunələrinin verilməsidir. Bu bacarığı qiymətləndirməyə yönəlmiş tapşırıq nümunələri: *bir və ya bir neçə konkret nümunənin təqdim edilməsi*, *siyahıdan illüstrativ nümunənin seçilməsi.*

c) təsnifatlandırma – müvafiq xüsusiyyətlərə malik olan bu və ya digər faktların və ya hadisələrin aid edilə biləcəyi kateqoriyanın müəyyən edilməsidir. *Bu və ya digər faktların hansı kateqoriyaya aid edilə biləcəyini müəyyən etmək*, yaxud *müəyyən bir təsnifatdan hər hansı bir kateqoriyanı seçmək,* yaxud *hər hansı fakt və ya hadisənin baş verdiyi siyahını digər kateqoriya ilə müqayisə etmək* formasında tapşırıqlar hazırlana bilər.

d) xülasə vermə – təqdim olunan məlumatın mənasını bir və ya bir neçə cümlə ilə ifadə etməkdir. Tələbədən tapşırıq olaraq *təqdim olunan hissəyə başlıq verməsini* və ya *siyahıdan bir başlıq seçməsi* istənilə bilər.

e) nəticə çıxarma – bir neçə fakt və ya vəziyyət üçün ümumi olan prinsip və ya qaydanın seçilməsidir. Bunun üçün tapşırıq nümunəsi olaraq bütün *uyğun fakt və ya vəziyyətlərin birlikdə nəzərdən keçirilməsi* nümunəsi verilə bilər.

f) müqayisə etmə – hər hansı obyekt, fakt və ya hadisələrin müvafiq elementləri arasında oxşarlıq və ya fərqlərinin tapılmasıdır. Bunun üçün *müqayisə edilən obyektlərin hissələri arasında uyğunluğu göstərmək* lazımdır.

g) izah etmə – səbəb-nəticə modelinin qurulması hesabına həyata keçirilir. Bu qabiliyyətin qiymətləndirilməsinə *əsaslandırma (baş verən hadisənin səbəbinin müəyyənləşdirilməsi), çətinliklərin aşkar edilməsi (sistemdə fəaliyyətsizliyə səbəb olan çatışmazlığın tapılması), dəyişikliklər edilməsi (yeni nəticənin əldə edilməsi üçün zəruri şəraitin öyrənilməsi), həmçinin proqnozlaşdırma (sistemin bir hissəsində baş verən dəyişikliklərin bütövlükdə bütün sistemə necə təsir etdiyini müəyyən etmək)* aiddir.

Tətbiqetmə

Tapşırıqları yerinə yetirmək və ya problemləri həll etmək üçün müəyyən prosedurların yerinə yetirilməsidir. Beləliklə, tətbiq prosedur bilikləri ilə sıx bağlıdır. Həll olunan problemin mürəkkəblik səviyyəsindən asılı olaraq tətbiqi iki kateqoriyaya bölmək olar:

a) problemin həlli – bu zaman texnika və metodlarla deyil, spesifik bacarıq və alqoritmlər biliklərinə, həmçinin artıq tanış olan tapşırıq növlərinin həllinə diqqət yetirilir. Addımların müəyyən ardıcıllığını yerinə yetirməkdən ibarət olur və əvvəlcədən müəyyən edilmiş son nəticəyə gətirib çıxarmaq üçün nəzərdə tutulur.

b) həyata keçirmə – müəyyən bir problemin həllidir, bu müddət ərzində tələbə əvvəlcə onu dərk etməli. İlkin olaraq tələbəyə məlum olmayan problemin həlli üçün ən uyğun olan yolun və ya metodun seçilməsinə yönəlir. Bunun üçün tələbə problemin həlli üsullarını müəyyənləşdirməli və yalnız bundan sonra tapşırığı yerinə yetirməyə başlamalıdır. Tələbə prosessual biliklə yanaşı, konseptual biliklərə müraciət edir, həmçinin tətbiqlə yanaşı, anlama və yaratma kimi üsullardan istifadə edir.

Təhlil

Təhlil təlimin əvvəlki səviyyələrində əldə edilmiş bilikləri dərinləşdirməyə və qiymətləndirməyə və ya yeni biliklərin yaradılmasına kömək edir. Təhlil tələbələrə faktları rəylərdən ayırmağa, nəticələrini əsaslandırmağa, vacib olan və olmayanı ayırd etməyə, ideyaların bir-biri ilə necə əlaqəli olduğunu müəyyən etməyə, vacib fikirləri artıq ideyalardan və ya mövzulardan ayırmağa, məqsədlərini dəstəkləmək üçün sübutlar tapmağa kömək edir; öyrənilən materialın tərkib hissələrinə bölünməsini və bu hissələrin bir-biri ilə və bütövlükdə strukturla necə əlaqəli olduğunu öyrənməyini əhatə edir.

a) *differensiasiya* vahid strukturun müxtəlif hissələrinin əhəmiyyət dərəcəsinə görə müəyyən edilməsi, onların rollarının müəyyən edilməsi prosesidir. Tapşırıq kimi, *tələbələrə müəyyən bir prosesin əsas mərhələlərini* və ya *hər hansı bir rəvayətin əsas məqamlarını vurğulamağı* təklif etmək olar.

b) *təşkil etmə* – strukturdakı tərkib elementləri arasında qarşılıqlı əlaqənin, ardıcıllığın qurulmasıdır. Təşkil etmə əvvəlcə tərkib hissələrini ayırmaq və sonra bir–biri ilə əlaqəsini göstərmək üçün lazım olan fərqləndirmə ilə birlikdə istifadə olunur. Təşkil etməyə misal olaraq, ayrı-ayrı hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin açıldığı tarixi dövrün təsvirini göstərmək olar. Bir tapşırıq olaraq *hər hansı bir araşdırmada onun tərkib hissələrini (hipotez, metod, məlumat və nəticəyə) ayırmaq* təklif edilə bilər.

c) *atribusiya* müəllifin nöqteyi-nəzərinin, yəni dekonstruksiya prosesinin müəyyən edilməsidir. Anlamadan fərqli olaraq, atribusiya müəllifin nə demək istədiyini başa düşməsinə əlavə olaraq həm də onun motivlərini vurğulayır. Tələbə biliyinin yoxlanılması məqsədilə ya *müəllifin motivlərini izah edən mümkün variantların siyahısı ilə suala cavab verməyi* və ya *müəllifin niyyətləri barədə fikirlərlə "razıyam"/"razı deyilәm" cavab variantlarını sadalamağı* istənilə bilər.

Qiymətləndirmə

Qiymətləndirmə – meyar və ya standartlar əsasında mühakimə etmədir. Bu zaman keyfiyyət, səmərəlilik, effektivlik və davamlılıq kimi meyarlar istifadə edilə bilər. Bunlar keyfiyyət və ya kəmiyyət standartları ola bilər. Standartlar meyarlara da tətbiq edilir (bu və ya digər prosesin kifayət qədər keyfiyyətli olub-olmamasını müəyyən etmək üçün). Qiymətləndirmə *test*

(nizamlılıq və ardıcıllıq dərəcəsi əsasında aparılır) və *tənqidə* (xarici qaydalara və ya gözləntilərə uyğun olaraq) bölünür.

Yoxlama hər hansı bir prosesdə və ya məhsulda daxili uyğunsuzluqların və ya səhvlərin aşkar edilməsinə xidmət edir. Yoxlama nəticənin ilkin şərtlərdən nə dərəcədə fərqləndiyi, verilən fərziyyənin təsdiq olub-olmadığı, təqdim olunmuş materialın bir-birinə zidd hissələrə malik olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi zamanı baş verir.

Planın effektivliyinin müəyyənləşməsi üçün planlaşdırma ("yaratma" kateqoriyasından), həyata keçirmə ("tətbiq etmə" kateqoriyasında) və yoxlama birlikdə tətbiq edilməlidir.

Tənqid xarici meyarlar və ya standartlar əsasında öyrənilən mövzunun həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərini nəzərə alan qiymətləndirmədir. Tənqid nümunələri hər hansı bir problemin həlli yollarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini ehtiva edən vəzifələr ola bilər.

Yaratma

Elementlərin onlardan yeni bir məhsul, quruluş yaratmaq məqsədi ilə birləşməsidir. Bu prosesi üç mərhələyə bölmək olar:

- tələbənin problemi anlamağa və mümkün həll yollarını tapmağa çalışması zamanı problemin qoyulması;
- işçi planın tərtibi zamanı qərarın planlaşdırılması;
- tələbənin planı uğurla tamamladığı qərarın icrası.

Generasiya – problemin həlli üçün işçi hipotezlərin irəli sürülməsidir. Tələbələrin qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün mümkün nəticələrin proqnozlaşdırılması vəzifəsi və ya problemin mümkün həlli yollarını tapmaq vəzifəsi kimi üsullardan istifadə edə bilərsiniz.

Planlaşdırma – qarşıya qoyulmuş məsələnin həlli metodunun işlənib hazırlanmasıdır. Tələbə biliyinin qiymələndirilməsi üçün tədqiqat işi planının işlənib hazırlanmasını əhatə edən tapşırığın yerinə yetirilməsi təklif oluna bilər.

Hazırlama – yəni müəyyən meyarlara cavab verən son məhsulun hazırlanması. *Tapşırıq nümunəsi:* layihənin tərtib edilməsi. Praktiki tapşırığı yerinə yetirərkən bütün sadalanmış idrak prosesləri bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə deyil, qarşılıqlı əlaqədə baş verir. Belə ki, əgər esse yazmaq lazımdırsa, tələbə əvvəlcə istifadə edə biləcəyi məlumatı yadda saxlamalı, sonra plan hazırlamalı, işi yazmalı və onun məzmununu tənqidi qiymətləndirməlidir.

5. Qiymətləndirmədə Blum taksonomiyasının tətbiqi

Qiymətləndirmə prosesində blum taksonomiyaya istinad edilməsi üçün müvafiq sual və tapşırıqların formalaşdırılması məqsədilə Cədvəl 4-də müraciət edilə bilər.

Cədvəl 4. Blum taksonomiyasının səviyyələri üzrə sual və tapşırıq nümunələri

Taksonomiya səviyyəsi	Suallar	Tapşırıq növü
Yadda saxlama	- "....." ifadəsinin mənası nədir? - "....." kim və ya nə idi? - "....." hadisənin niyə baş verdiyini izah edin? - "....." ifadəsi doğrudur yoxsa yanlış?	- Tərifinizi müzakirə edin - Mətndə qeyd olunanların hamısını sadalayın - "....." uyğun bir bənzətmə verin - Ən əhəmiyyətli faktları əks etdirən cədvəl hazırlayın
Anlama	- Nəyi nəzərdə tutduğunuza misal gətirə bilərsiniz...? - Sizcə kim...? - Öz sözlərinizlə yazıda necə ifadə edərdiniz? - "....."də əsas personaj kim idi?	- Bənzərliklər və fərqlər cədvəlini tərtib edin - Hekayəni öz sözlərinizlə ifadə edin - Əsas fikrin nə olduğunu təsvir edin - Qısa nəticə hesabatını yazın.
Tətbiqetmə	- Sizcə, son nəticə necə olacaq? - Siz "....." haqqında hansı əlavə məlumatı toplaya bilərsiniz? - "....." və "....." arasında hansı əlaqəsi var? - Sizcə, əgər "....." baş versə təsiri necə olacaq?	- Son nəticəyə nail olmaq üçün lazımi addımların siyahısını tərtib edin - Uyğun ola biləcək müxtəlif üsulları araşdırın - Məsələni qrup şəklində müzakirə edin - Bir qrup yoldaşınızla birlikdə növbəti addımlar haqqında müzakirə aparın
Təhlil	- Başqa hansı mümkün nəticələri görürsünüz? - Problemlərin yaranma ehtimalının dərəcəsi nə qədərdir? - Təcrübələrinizi təqdim olunanlarla necə müqayisə edə bilərsiniz? - "....." gündəlik həyatınızla necə əlaqəsi var?	- Seçilmiş məlumatları təsvir edən bir qrafik çəkin. - Problemin mənbəyini göstərən bir diaqram çəkin. - Bu və ya digər hadisənin öyrəndiyimiz mövzuya necə aid olduğunu hesabat formasında izah edin - "....." təcrübənizlə necə əlaqəli olduğunu qrup yoldaşınızla müzakirə edin
Dəyərləndirmə	- "....." baş verməsi sizcə yaxşıdı yoxsa, pis? - Daha münasib həll yolu varmı? - Mövqeyinizi necə müdafiə edə bilərsiniz? - "....." baş verməsi nə qədər təsirli oldu?	- Fikrinizi bildirmək üçün təklif hazırlayın - Vacib hesab etdiyiniz beş qayda haqqında təlimat hazırlayın - Hadisəyə münasibətinizi yazın - Marketinq kampaniyasını adlandırın və planlaşdırın

Yaratma	- Nəticələrinizi necə genişləndirə bilərsiniz? - Daha hansı məsələləri həll etmək lazımdır? - Nə demək istədiyinizə dair hansı misal gətirə bilərsiniz? - "....." və "....." necə ayırd edərdiniz?	- Vacib hesab etdiyiniz beş qayda haqqında təlimat hazırlayın - Tövsiyə edə biləcəyiniz dəyişikliklər barədə layihə hazırlayın - Öyrəndiklərinizi digər fənlərdə keçdiyiniz mövzularla əlaqələndirin - Blok diaqramı hazırlayın

Mənbə: Preville (2018).

Blum taksonomiyası öyrənmə səviyyələrinə uyğun olaraq sual növlərini əlaqələndirməyə imkan yaradır (Cədvəl 5). Bunun üçün aşağıdakı addımlara ardıcıl olaraq əməl edilməsi kifayət edir.

1. Öyrənmə/təlim nəticəsini müəyyən etmək;
2. Aktiv feili (məlum növ feillər) təyin etmək;
3. Blum taksonomiyasının müvafiq səviyyəsini müəyyənləşdirmək;
4. Müvafiq qiymətləndirmə metodu formalaşdırmaq.

Cədvəl 5. Blumun öyrənmə səviyyələrinin sual növləri ilə əlaqəsi

Öyrənmə/təlim nəticəsi	*Feil*	*Taksonomiya səviyyəsi*	*Qiymətləndirmə metodu*
Reklam strategiyasını formalaşdıran amilləri sadalayır	sadalamaq	Yadda saxlama	Açıq sual
Müəyyən bir turistik məhsul təsir göstərən marketinq amillərini təhlil edir	təhlil etmək	Təhlil	Müzakirə
Turist destinasiyasının inkişaf planını hazırlayır	hazırlamaq	Yaratma	Esse

Mənbə: Preville (2018).

Taksonomiyanın hər hansı səviyyəsi üçün uyğun qiymətləndirmə metodunu seçmək üçün Cədvəl 6-ya müraciət etmək olar.

Cədvəl 6. Qiymətləndirmə metodlarının Blum taksonomiyası səviyyəsinə uyğunlaşdırılması

	Yadda saxlama	*Anlama*	*Tətbiq*	*Təhlil*	*Qiymətləndirmə*	*Yaratma*

Birdən artıq doğru cavabı olan test sualları	+	+	+	+/-	-	-
Doğru-yanlış tipli suallar	+	+	-	-	-	-
Uyğunlaşdırma	+	+	-	-	-	-
Qısa cavab / sözlə ifadə olunan cavab	+	+	+	+/-	-	-
Esse, müzakirə	-	-	+/-	+	+	+
Şifahi qiymətləndirmə	-	-	+/-	+	+	+
Şərh etmə	+/-	+/-	-	-	-	+
Layihə təklifin hazırlanması	-	-	+	+/-	-	+
Tədqiqat işinin aparılması	-	-	-	+	+	+

Şərti işarələr					
+	uyğundur	-	uyğun deyil	+/-	qismən uyğundur

Mənbə: Preville (2018).

Əlavə 1-də idrak prosesinin mərhələləri üzrə istifadə edilə biləcək feillərin siyahısı təqdim olunmuşdur. Hər bir sualı təsnif edərkən, onun həllində istifadə ediləcək ən mürəkkəb idrak prosesinin növünü müəyyən etmək lazımdır. Yəni, sualı həll edərkən əvvəlcə lazımi tərif xatırlanılır, daha sonra təhlil edilir. Bu tip sual ən yüksək kateqoriya ola təhlil səviyyəsinə aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ali məktəbdə təhsil prosesində hər bir fənn Blum taksonomiyasının bütün mərhələlərini əhatə etməyə bilər. Bu, fənnin ixtisas üçün əhəmiyyət dərəcəsindən asılıdır. Digər tərəfdən, ixtisas üçün profilli fənlər mümkün qədər Blum taksonomiyasının bütün altı səviyyələrini əhatə etməlidir.

Əlavə 1. İdrak prosesinin mərhələləri üzrə feillər

Yadda saxlama	Anlama	Tətbiq etmə	Təhlil	Qiymətləndirmə	Yaratma
adlandırmaq	aydınlaşdırmaq	dəyişdirmək	araşdırmaq	ayrılmaq	birləşdirmək
aid etmək	ayrılmaq	düzəltmək	ayırmaq	bəyənmək	dəlil gətirmək
əlaqələndirmək	bildirmək	eskizini hazırlamaq	ayrılmaq	əlaqələndirmək	dəyişdirmək
əzbərləmək	birləşdirmək	əlaqələndirmək	bölmək	əlavə etmək	düzəltmək
göstərmək	dəyişmək	göstərmək	bölüşdürmək	əsaslandırmaq	əlaqələndirmək
ifadə etmək	düzəltmək	hazırlamaq	yerləşdirmək	fərqləndirmək	fikirləşmək
köçürmək	eyniləşdirmək	hesablamaq	eyniləşdirmək	güman etmək	hazırlamaq
müəyyən etmək	əlaqələndirmək	həll etmək	əlaqələndirmək	hesablamaq	xülasə etmək
nəzərdən keçirmək	əsaslandırmaq	inkişaf etdirmək	fərqləndirmək	həll etmək	idarə etmək
öyrənmək	fərqləndirmək	istifadə etmək	göstərmək	izah etmək	ixtira etmək
qaydaya salmaq	genişləndirmək	işlətmək	hesablamaq	qabaqcadan	inkişaf etdirmək
qeyd etmək	göstərmək	köçürmək	qiymətləndirmək	bildirmək	isbat etmək
sadalamaq	hesablamaq	qabaqcadan	məhdudlaşdırmaq	qeyd etmək	izah etmək
sitat gətirmək	həll etmək	bildirmək	misal gətirmək	qiymətləndirmək	qurmaq
siyahıya daxil	icmal vermək	qiymətləndirmək	müəyyən etmək	müdafiə etmək	nəql etmək
etmək	ifadə etmək	müəyyən etmək	müqayisə etmək	müəyyən etmək	plan qurmaq
tanımaq	izah etmək	nəzərdən keçirmək	müzakirə etmək	müqayisə etmək	tapmaq
tapmaq	məlumat vermək	nümayiş göstərmək	nəticə çıxartmaq	nəticəyə gəlmək	təklif etmək
təkrarlamaq	müzakirə etmək	seçmək	nizama salmaq	seçmək	tərtib etmək
təqdim etmək	nəticə çıxartmaq	siyahı hazırlamaq	sual vermək	sübut etmək	təsis etmək
təsəvvür etmək	seçmək	şərh etmək	təcrübə etmək	şərh etmək	təsnif etmək
təsvir etmək	səciyyələndirmək	tamamlamaq	tədqiq etmək	tənqid etmək	təşkil etmək
toplamaq	şərh etmək	tapmaq	təhlil etmək	təsdiq etmək	toplamaq
yada salmaq	təkrar etmək	təcrübə etmək	tənqid etmək	təsis etmək	uyğunlaşdırmaq
yazıb götürmək	tərcümə etmək	tədqiq etmək	təsnif etmək	tövsiyə etmək	ümumiləşdirmək
yerləşdirmək	təsdiq etmək	təkmilləşdirmək	təsvir etmək	uyğunlaşdırmaq	yaratmaq
	təsnif etmək	tərtib etmək	yoxlamaq	yekunlaşdırmaq	yekunlaşdırmaq
	təsvir etmək	təşkil etmək		yenidən baxmaq	yenidən qurmaq
	ümumiləşdirmək	tətbiq etmək			yenidən yazmaq
	yerləşdirmək				

İstinad edilmiş mənbələr

A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives, Abridged Edition 2nd (second) Edition by Anderson, Lorin W., Krathwohl, David R., Airasian, Peter W., published by Pearson (2000)

Preville, P. (2018). "The Professor's Guide to Using Bloom's Taxonomy." Retrieved from https://apdi.kbu.ac.th/Research%20database/APDI%20km/KM%202563/THE%20PROFESSOR%E2%80%99S%20GUIDE%20TO%20USING%20Bloom%E2%80%99s%20Taxonomy.pdf

Karásková T., M. A. Application of revised bloom´s taxonomy in the branch of tourism. Retrieved from https://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/116_2014.pdf

Hazırkı Qaydalar 28 aprel **2023-cü il tarixli Elmi Şura iclasında** 06 **№-li protokolla təsdiq olunmuşdur.**